

ETNOGRAFSKA ISTRAŽIVANJA U DUBROVAČKOJ ŽUPI

OLGA OŠTRIĆ

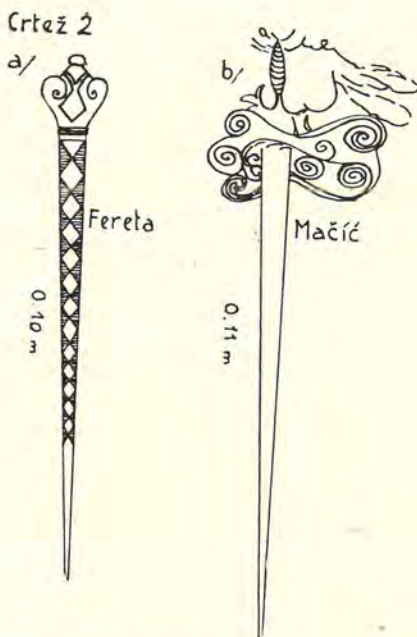
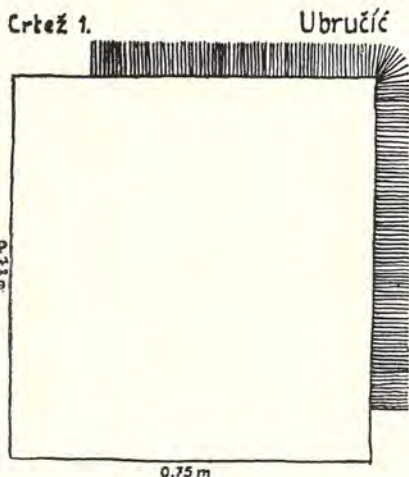
NARODNA NOŠNJA

Kao u gotovo svim našim krajevima, tako je i u Župi starinska narodna nošnja bila u upotrebi sve do Prvog svjetskog rata, nakon kojega je naglo počela nestajati iz dnevne upotrebe. Nju je zamijenila nošnja kod žena u kroju mnogo jednostavnija i bliža građanskoj odjeći, a muškarci su preuzeli građansko odijelo, zadržavajući starinsku narodnu nošnju samo za najsvečanije zgode.

Starinska ženska nošnja

Oprema glave: Kosa se spleće na uobičajeni mediteranski način u dvije pletenice, u koje se upleće po jedan »trak« od crvene svile širok cca. 4—5 cm. Pletenice s upletenim trakom ovijaju se oko glave. Preko pletenica veže se kvadratni »ubručić« od crvene svile ili tankog vunenog tkanja s ukrasom na kvadrate ili cvjetove (tvorničko tkanje). Ubručić se slaže na trokut i zatim veže na zatiljku tako, da ma krajevi slobodno padaju na ramena (v. skica br. 1). Sa svake strane vezanog ubručića, iznad ušiju se stavljaju po dvije ili tri »ferete« (iglice) (skica br. 2a), a samo na desnoj strani dodaje se jedan »mačić« ili »mačić« (iglica u obliku mača skica 2b) od pozlaćenog srebra, ukrašen manjim privjescima.

Osnovno ruho: »Košulja« je od finog bijelog platna (»tele«) ili »kambrika«, a za obične dane od »botana« (običnog pamučnog platna). Zovu je i »sotokošuja«. Sastavni su joj dijelovi: »oburlica« — niski ovratnik, oko kojega je košulja »naštipana« (nabrana), ravno krojen prednji i zadnji stan, uski rukavi s »laticom« pod pazuhom, koji završavaju »pulsinama«, »polsinama« (u Zagradi: »poslinima«) — orukvicama, oko kojih je rukav »naštipan« i ukrašen češće još i »picama« (kačkanom čipkom od bijelog pamuka) koje žene same rade. Na ramenica-

ma su umeci »pijavice«, koji pojačavaju rameni dio košulje. Budući da se košulja ne vidi ispod gornje odjeće, nije ukrašena na prsima. Kopča se oko vrata pomoću petlje i zlatnog ili srebrnog »puca«. Košulja dopire do pojasa. Niže pojasa nose se »skutići« ili »sotana«. Najčešće se nose po dva skutića, ali može ih biti i do pet. Ljeti su od tankog bijelog pamučnog platna, a zimi od debljeg »fustana na rige« (pamučnog platna na pruže). Krojeni su od četiri »police (pole)«, »skićeni« (nabrani) i na donjem rubu ukrašeni bijelim picama. Uz donji rub obično imaju po jedno »krklo« (rubić). Preko skutića stavlja se »kotula« od »lanete« (fina vunena tkanina) raznih boja, ukrašena šarenim cvjetićima. Sitno je »skićena« (ili složena u »gibiće« — Mandaljena i Postranje). O pojasu je uža »pasac« (ošvica), a sa strane bokova po jedan otvor. Pasac, otvori na bokovima i donji rub kotule »oburlani« (obrubljeni) su crvenom ili modrom svilom ili svilenom vrpcom istih boja. Uz donji rub je uža krklo (skica 3). Na kolutu veže se »ogrnjač«, »grnjač« ili »grnač« (pregača), koja se u uzorku cvjetića razlikuje od kotule, a pravi se od šarene svile. Nabran je u pasu, s uskim »pascem«, koji na oba kraja ima »kurdelu od raševice« (vunenu tvorničku vrpču) za vezivanje (skica 4). Na košulju se oblači »zubunac«, usko krojen haljetak bez rukava, koji dopire do pojasa, s ušivenim »balinima«, drvenim letvicama,

da haljetak čvršće priligne uz tijelo. Načinjen je od tankog kupovnog vunenog tkanja žute, smeđe ili modre boje ili od »kutmiije« (tvorničko tkanje na crvene ili bijele rige). »Fudran« (podstavljen) je čvrstim bijelim platnom. Na šavovima i rubovima ukrašen je vunicom,

najčešće crvenom, a i u drugim bojama. Preko zubunca oblači se »đaketa« ili »župica« (kratki haljetak s rukavima) (skica 5) od šarene svile na cvjetice, podstavljena botanom, krojena usko uz tijelo, s uskim rukavima, a dopire do pojasa. U pojasu na leđima je naštipana i oburlana crvenom svilom. Ošvica rukava je posuvraćena, a »ono što se svraće« redovno je od »šarene robe« i svjetlije je tona od đakete. Na rubu obaju krila na prsima su po dvije rupice, kroz koje se provlači »trak« (vrpca) od svile, kojim se đaketa čvrsto veže. Preko đakete, a oko vrata, veže se »mahramica« ili »ubručić« (skica 6) od kvadrata šarene svile, šanžan-tafta ili kojeg drugog tankog tkanja za ljeto, a od tanke lanete za zimu. Složena u trokut veže se oko vrata i zatisne u đaketu, prije nego što se ova veže trakom na prsima. Ostavlja tek malo mjesta na grlu slobodno, toliko da se mogu vidjeti pice na ogrlici košulje ili se pomnijivo složi tako, da zatvara čitav vrat. Preko mahramice stavlja se oko vrata »kolarin«, niz od 12—16 velikih zlatnih filigranskih zrna, ili »koraji«, niz koralja, ili kolarin od filigranskih zrna, između kojih su nanizani strukovi koralja.

Obuća. Uz svečanu nošnju nose se pletene »bječve« od bijelog »bumbaka« (pamuka) i »papuče šitkove« od crvenog »kajsera« (fina koža), oburlane trakom iste boje i ukrašene sprijeda »fjokom« (petljom). Negda su bile u upotrebi i zelene papuče, oburlane istobojućom trakom i fjokom. Za dnevni rad bile su u upotrebi bječve od crnog bumbaka i jednostavne papuče od grublje kože.

Starinska nevjestinska nošnja

Nošnja nevjestice razlikuje se od svečane nošnje po tome, što na goljoj glavi nevjestica nosi vijenac od mirte ili u novije vrijeme od »mrtvog cvijeća« (umjetnog) crvene boje. U starije vrijeme nevjestinska nošnja je bila od lanete na sitne bijele cvjetice. U Kate Kesovija u Mandaljeni, koja je rodom iz Postranja, sačuvan je do danas samo uski nevjestinski ogrnjač od bijelog »beza«, vezen srmom i ukrašen »šljokama« gotovo na cijeloj površini. Nevjestinski je nakit »rećini« s pravim ili lažnim briljantima, »iglica« u obliku srca, »sindir« od srebra sapet oko pojasa, »kolarin« s križem od filigrana ili briljanata, »mačić« i »iglica« za mahramicu na prsima. Kolarin bi nevjestica naslijedila od svoje majke, a zaručnik bi joj kupovao križ ili srce za kolarin, zatim mačić i iglicu za mahramicu.

Nošnja u koroti

Žene su dugo nosile korotno ruho za rođacima, a za mužem 5—7 godina. Za mužem se nosila potpuna crnina, a za rođacima i svojom »u skuro« (tamnih boja), mahramica u boji tamne kave sa crnim picama, crni ubručić na glavi i crni ogrnjač. Udovice su na korotno ruho stavljale i crne koraje od niza staklenih zrnaca. Čak su i djeca morala nositi korotno ruho, ali uvijek »u skuro« (zagasitosmede ili pepeljastosivo).

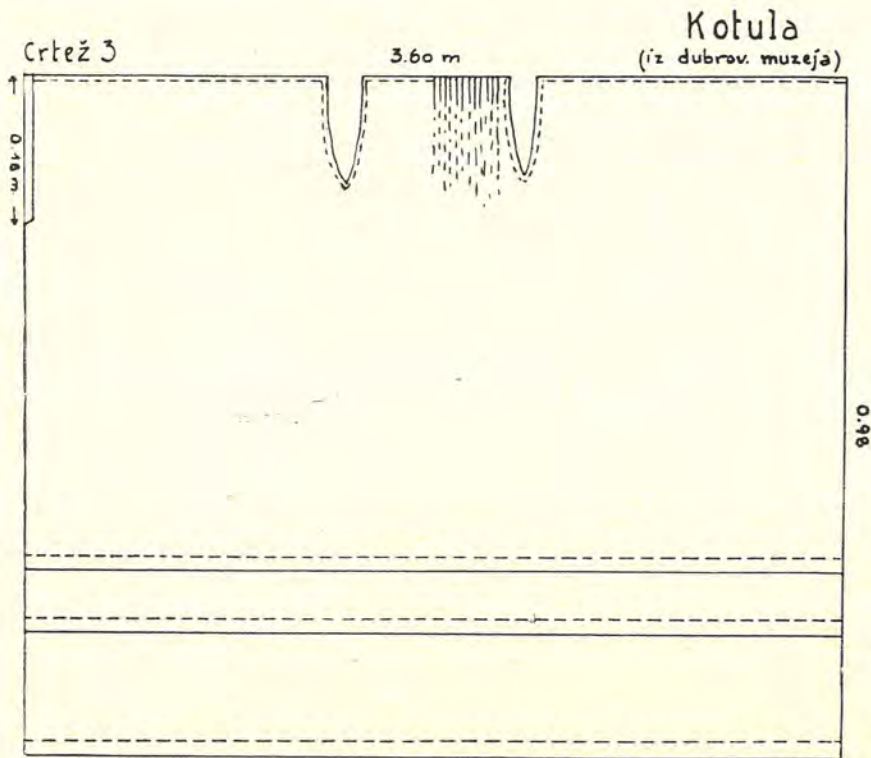
Novija ženska nošnja

Sačuvana je gotovo u svim selima Župe. Pravi se od kupovnog materijala smeđe ili pepeljastosive boje. Kotula imade sitnije nabore nego starinska, ogrnjač je širi i od jednoboje ili prugaste tkanine, mjesto zubunca nosi se »korpetin«, koji se od prvoga ne razlikuje mnogo u kroju, ali je od bijelog platna ili šarenog kambrika. Umjesto đakete nosi se »paletun« od jednakog materijala kao i kotula i u kroju naliči na građansku bluzu. Mahramica je kupovni rubac tamne boje, šarenog ali pretežno tamnog ukrasa, a ubručić za glavu je najčešće kupovni jednobojni rubac, koji bojom odgovara tonu čitave odjeće. Za obuću se upotrebljavaju uvijek crne pamučne tvorničke čarape i crne tvorničke polucipele.

Starinska muška nošnja

Oprema glave. Stariji ljudi u Župi tvrde, da je u selima podalje od obale (Postranje, Martinovići i ostala sela istočnog ruba kotline) bilo još prije tridesetak godina staraca, koji su nosili dugu kosu spletenu u jedan perčin, no mladi su i onda rezali kosu kratko kao i danas. Na glavi nose muškarci »baretu« ili »kapu« od crvene »svite« (skerleta), koja je danas bez kite, a negda je bila ukrašena dugom kitom mrke ili modrocrne, navodno i zagasitocrvene i zelene svile. Oko barete ovijao se nekada crveni »saruk« od tankog vunenog tkanja.

Osnovno ruho. Košulja je od bijeloga platna, niskog ovratnika, zatvorena sa dva »botuna« (puceta) od zlatnog filigrana. »Gaće« (hlače) su krojene od modre »svite« (fino sukno) za svečanu odjeću, od crnog »šatena« za ljetu i za rad i od domaće modre raše za svakodnevno odijelo zimi. Veoma su široke, krojene ravno, u dvije pole s dodatkom za svaku nogavicu sa strane. Srednji dio — »bursun« — ima u gornjem dijelu do pojasa ukras od gajtana. O pasu je prišiven uski »uškur« ili »učkur« sa provedenim »gatnikom« za vezivanje gaća o pasu. Nogavice imaju u gornjem dijelu sa svake strane po jedan »špag« (džep) ukrašen gajtanima na jednaki način kao u gornjem dijelu buršana. Gaće sežu do koljena, gdje su čvrsto stisnute oko njega. Svečana nošnja (o svadbi i velikim blagdanima) ukrašena je zlatnom srmom, a nošnja za manje svečanosti i obične dane ljubičasto-svilenim gajtanom. Ispod suknenih gaća obično se nose i donje gaće — »gaće« ili »gaćice« — od bijelog bumbaka, jednako krojene kao i suknene. Na košulju se navlači »premitača«, »promitača« ili »presomitača« (prsluk), koja je sprijeda od crvenog ili zelenog »veluda« (baršuna), a na leđima od svite iste boje kao i prednja krila. Podstavljena je platnom. Oko vrata i na rubovima vezena je srmom i širitom, a »zapucana« (zakopčana) srebrnim filigranskim pucetima. Preko promitače stavlja se »koret« ili »koretina« (kratki haljetak) s rukavima, od modre svite ili od tanje »kutmije« na rige, na ramenicama vezena zlatnom srmom, posuvraćenih rukava ukrašenih također zlatnom srmom i širitom i uskim

šarenim gajtanima, koji su obrtnički rad. Ovi su gajtani od šarene svile nježnih tonova, uski i tkani na sitni uzorak. »Koretina« je podstavljena šarenom pamučnom tkaninom. Preko koretine nosi se »jačerma«, »očerma«, »džamadan« ili »džemadan« (vrst prsluka) od crvenog veluda podstavljen crvenom svitom, oburlan širitom i srmom, a na prsima ukrašen »tokama«, koje se sastoje od »ploče« i »zapinjača« za kopčanje toka i ujedno jačerme. Prednja se krila jačerme stoga i ne premiću jedno preko drugoga (skica 7). Oko pojasa vezuje se »pas« od tankog šarenog vunenog tkanja, da preko njega čvršće stoji vezani »pas svileni« ili »trombulac« od šarene svile, širok s utkanim ukrasima na pruge. Za svadbu i velike svečanosti stavlja se još i »svilaj« ili »svilaš«, široki kožni pojas od crvenog kajsera s nekoliko pretinaca, koji se straga veže ili kopča pomoću uske šarene svilene tkanice, koja je obrtnički rad. U svilaj se zatiču po dvije »kumbure«, handžar, mali nož, arbija i mašice.

Obuća. Sastoji se od: »bječava« pletenih na iglu od bijelog bumbaka, koje dopiru do koljena. Preko njih stavljaju se »dokojenice« od crvenog ili ljubičastog sukna ili svite, ukrašene gotovo na cijeloj površini srmom i širitom, a straga, gdje se kopčaju, pozlaće-

nim »tokama«, koje se sastoje od veće ploče polukružnog oblika i od dva niza sitnijih »toka« u formi petlje ili savijene životinjske figurice. Za manje svečanosti dokojenice nemaju toke, nego se kopčaju običnim sponama i ukrašene su ljubičastocrvenim svilenim gajtanima. Uz svečanu odjeću obuvaju se crvene »papuče« od kajsera. Za dnevni rad obuvaju se bječve od crnog bumbaka i crne tvorničke polucipele, koje su zamijenile nekadašnje opanke. Opanke su izrađivali ljudi sami sebi, s potplatom od sirove goveđe kože i prepletom od janjeće opute. Izrađivali su se na »kopitu« (kalup) od murve ili drugog tvrdog drva, koje je bilo udešeno za obje noge.

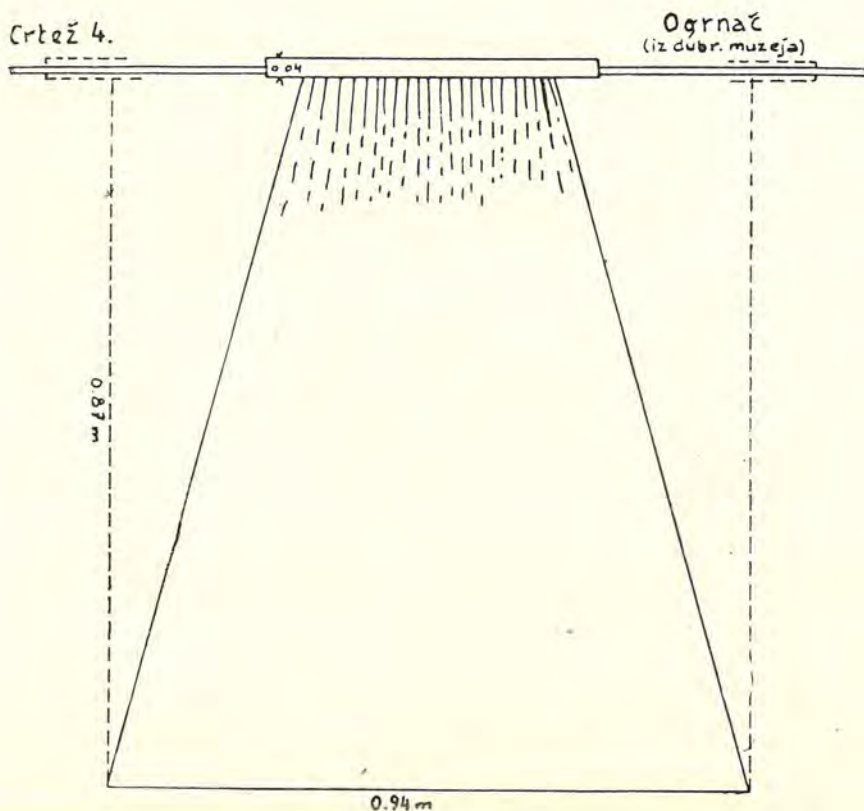
Na teritoriju Župe sačuvalo se do danas oko trideset kompletnih svečanih muških nošnji.

Župska nošnja u Etnogr. odjelu Drž. muzeja u Dubrovniku i u mapi Martekini

Etnogr. odjel muzeja u Dubrovniku ima pod inventarnim br. 3 — odijelo Župke — komplet s ovim dijelovima: a) suknja od pet pola fine tanke bijele lanete s ukrasom na sitne cvjetice, podstavljena bijelim platnom, sitno nabrana osim u prednjoj poli u nabore cca. 1 cm. široke, s otvorom na strani bokova. O pasu je obrubljena zelenim pamučnim trakom, koji je nešto produžen, da se suknja može vezati. Suknja je porubljena na dnu istim zelenim trakom. b) Zobunac sličan u kroju đaketi nađenoj na terenu, od jednakog tkanja i ukrasa kao kotula, obrubljen zelenim svilenim trakom šir. cca. 3 cm s posuvraćenim rukavima od tanke modre vunene tkanine i zelenim trakom na rubu. c) Ubručić od sličnog materijala na cvjetice, ukrašen naokolo čipkom. d) Ogrnjač od sličnog materijala na cvjetice i s istaknutim horizontalnim prugama. Izloženoj nošnji dodane su kupovne bijele čarape i crvene papuče, naročito izrađene, zatim pod br. 136 — zlatna ogrlica Župke, kolarin od 12 velikih filigranskih zrna kombiniranih sa strukovima koralja i zlatnim križem ukrašenim filigranom. Komplet je nabavljen oko 1920. i odgovara onima nađanim na terenu, samo je zobunac u svom kroju bliži »korpetinu« današnje, novije župske nošnje.

U mapi Martekini (orig. akvareli u Drž. arhivu u Dubrovniku, g. 1892.) nalaze se, među ostalima, i nekoliko akvarela župske nošnje i običaja. Posebno je prikazana »Žena iz Župe«, rad vještijeg slikara. Žena ima modru kotulu na pruge, žutu đaketu na cvjetice, u pasu jako stegnutu, ogrnjač na rijetke cvjetice, kolarin od filigranskih zrna, kosu spletnu u pletenice i ukrašenu iglicama i mačićem pored desnog uha i rećinima. Na nogama su joj bijele bječve, zelene papuče oburlane kurdelom i sa fjokom. Prikazana nošnja je u detaljima jednaka sačuvanim primjercima na terenu, jedino je kosa spletna i ovijena na glavi niže, no što je to danas uobičajeno. Vjerojatno je slikar pretjerao u općem izgledu silhuate, specijalno struka, prema ondašnjoj građanskoj

Crtež 4.

modi. Vjernije je opći izgled nošnje prikazan na grupnim crtežima iste mape, koji prikazuju župsko kolo, običnu svadbu (nozze private Brenesi), i svečanu svadbu (nozze publicche brenesi). Stilske osobine slika, kao i očevidan fakat, da su rađene od više slikara različitih sposobnosti, ukazuju na mogućnost, da su slike nastale u duljem periodu, možda i od nekoliko i više decenija.

Muzej u Dubrovniku posjeduje i kompletnu mušku nošnju (svečanu) pod inv. br. 5 s ovim dijelovima: a) gaće, b) košulja, c) —, d) premitača ili presomitaca, e) pas (trombulac!), f) kapa, g) dokoljenice, h) papuče. Usto i jačerma s tokama. Ovaj komplet je potpuno jednak primjercima sačuvanim na terenu. I Martekinijeva mapa ima posebno prikazanog »čovjeka iz Župe«. Nošnja je prikazana uglavnom jednako onoj do danas sačuvanoj s razlikom, da su gaće bijele (tkanina ili platno?), s oružjem za svilajem, dubljom crvenkapom no što je danas uobičajena (s kitom), te sa crvenom strukom prebačenom preko lijevog ramena, koja je neizbježni pratilac nošnje na svim likovnim prikazima toga vremena. I već spomenuti grupni prikazi iste mape prikazuju mušku nošnju na sličan način, samo što je oko crvenkape ovijen crveni saruk.

Stupa

U selu Mlinima, na toku periodične bujice, nanizani su starinski mlinovi vodenice, koji su često imali i stupe za stupanje sukna. Nižu se od dna uvale pri moru uz tok bujice sve do sela Vrela, gdje je na najvišoj točki smještena još do nedavno upotrebljavana stupa Ive Dupera stupara, kome su preci kroz generacije bili mlinari i stupari. Prema toj donosim opis općeg tipa stupe u Župi.

U samoj kući Ive Dupera smještena je pored stupe još i vodenica, zatim mlinica za masline, a negda je bila i naprava za stupanje grubih čebeta. Svaka od ovih naprava ima svoj posebni jaz.

Stupa je smještena u konobi, podrumskoj prostoriji (kuća je građena na strmom terenu), u jami obloženoj tesanim kamenom. Sastoji se iz ovih dijelova: (v. crtež stupe) dva »bata« istesana iz drvenih balvana, oštirih rubova (br. 1). Na stražnjoj strani bata urezano je 7 »zubova« (br. 2). Bati ulaze u »krĝu« (br. 3). Krga je otesana od dva »duba« (od »srži«), koji su izdubeni u korito otvoreno s jedne strane, u koje ulaze bati. To je mjesto »đe se stupa«, u koje se stavlja sukno, koje bati »stupaju« (valjaju!). Bati preko dva ojača »gnjata«, (br. 4), a pomoću »klinova« (br. 5) vise o tri »grebena« (br. 6) u krgi. Ispod ušća krga, u »jami«, (br. 7), osovinski vezano za pogonsko mlinsko kolo, okreće se valjkasto »vreteno« (br. 8), koje s usađenim »križnicama« (br. 9) udara u stopu gnjata, podižući naizmjenično i ritmički oba bata, koji na taj način vrše stupanje i ujedno zubima valjaju sukno. Vreteno je vezano sa vanjskim »kolom na kašike« čeličnim »senjom«, osi sa ležajem. Sukno, smješteno u drvenom koritu krga, za vrijeme stupanja neprestano vlaži mlaz vode, koji pritječe posebnim malim kanalicem (na nacrtu nije označen) a nalazi se s one strane krga, koja je do vanjskog zida konobe.

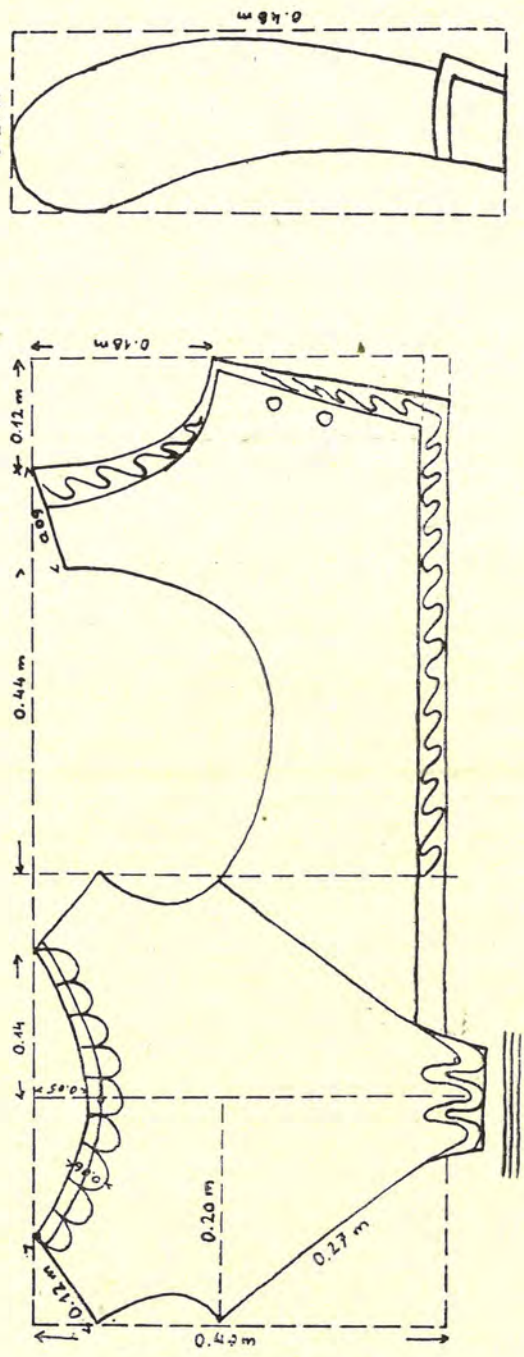
U ovakvoj stupi valjalo se domaće sukno za pravljenje odjeće, a grubo se vuneno tkanje za »bjelje« (pokrivači) valjalo u posebnoj napravi. To je bila obična poveća bačva, prošupljena na sve strane i bez gornjeg dna. U gornjem dijelu bačve, na horizontalnoj pokretnoj osovini bila je učvršćena okrugla daska, promjera nešto manjeg od promjera bačve (oko 70 cm), na kojoj su bili gusto pozabijani željezni čavli, koji su vršcima strčali van. Daska se zvala »greben« i okrećući se valjala je i čupala bjelje. Od ove stupe sačuvan je samo kanalčić, a opisana je po kazivanju Ive Dupera.

Za vrijeme stupanja u toplijim danima dovodila se voda do sukna kanalicem iz jaza bujice, kako je već spomenuto. No u zimskim danima, da bi se što bolje ustupalo sukno, bilo je potrebno polijevati ga od vremena do vremena vrelom ili bar toplom vodom. Vlaženje sukna nije uvijek jednako trajalo. Zavisilo je to o vrsti sukna, koje se stupa, i o količini vlage u atmosferi. Stoga je za jugovine trebalo manje vlažiti sukno nego po burnom ili suhom vremenu. O tome je zavisila i du-

Crtež 5

Dakota (lučić Mara iz Zagruđe)

ljina vremena stupanja. Prosječno vrijeme stupanja bilo je: za rašu dva i pol do tri dana i noći, za deblje sukno pet dana i noći, a za kostrijet čobanskih kabanica četiri dana i noći. Kada bi vlasnik donio stuparu otkano sukno na stupanje, učinio je sam na suknu »senjal« (znak), a isti takav senjal zadržao bi za sebe. Ako vlasnik ne bi sam »senjao« sukno, učinio bi to stupar. Senjali su obično bili od špage, krpica tkanine, puceta i sl. Stupar Ivo Duper čuo je od svojih starijih, da se negda stupanje obračunavalo pomoću »raboša«. Kako je u Duperovoj kući i vodenica, prema njegovu kazivanju obračunavalo se rabošem i za mjeravu žita. Negda se stuparu plaćalo u »soldima« (novcu), a u novije vrijeme najčešće u živežnim namirnicama (žito, brašno i sl.). Roba se mjerila »aršinom« (aršin = jedan i četvrt »lakta«, lakat = 50 cm). U Duperovih se mjerilo aršinom sve do 1918., a tek poslije toga metrom.

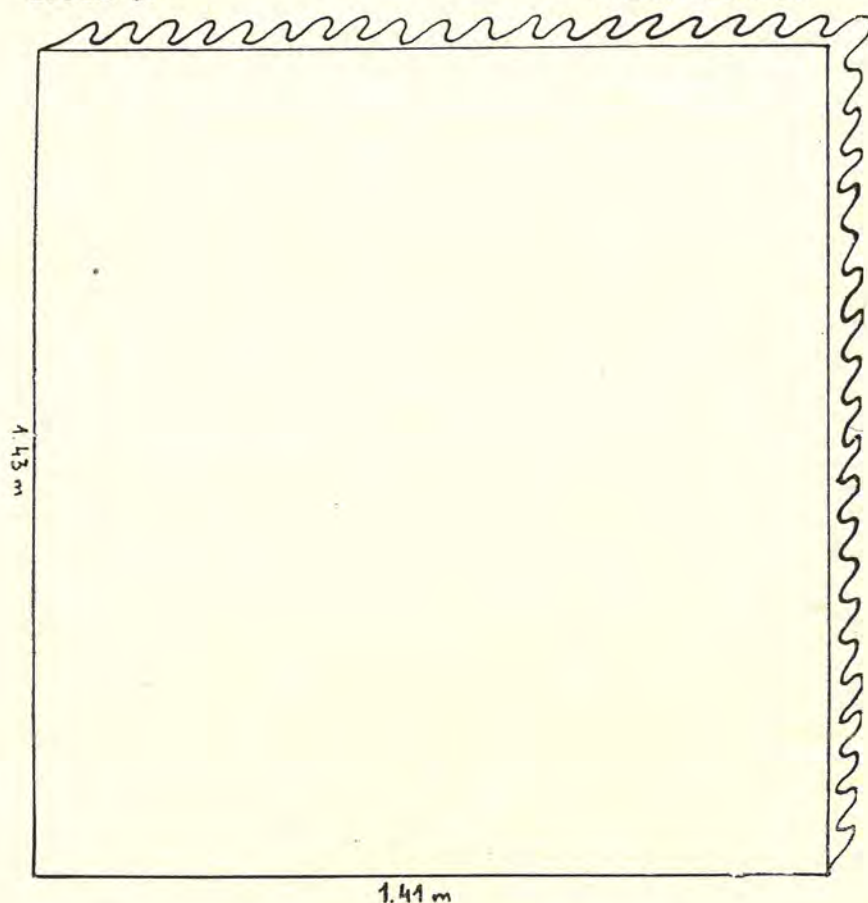
Župski stupari stupali su sukno za okolicu, a i dubrovački trgovci nabavljali bi vunu u Albaniji, dali otkati sukno i ćebeta i zatim ih davali župskim stuparima na stupanje. Jedan od posljednjih dubrovačkih trgovaca, koji je davao ćebeta na stupanje u Župu, bio je Mićo Božić.

V o d e n i c a

S druge strane kuće Ive Dupera nalazi se jaz, koji se grana u više manjih ogranaka. Jedan od tih ogranaka pokreće vodenicu, smještenu u nešto povišenoj prostoriji pored konobe za stupu. Sastavni su dijelovi vodenice smješteni djelomično unutar, a djelomično izvan prostorije. U samoj prostoriji u ogradi od dasaka, na gornjem rubu pričvršćen je piramidalni »koš« od tanjih dasaka, u koji se sipa žito. Uz koš je pričvršćena drvena motka »čakatalo«, koja je s druge strane spojena s mlinskim kamenom. Pokret mlinskog kamena prenosi se preko čakatala na koš, koji se uslijed toga stresa i tako žito »otiče« u udubinu na sredini gornjeg dijela mlinskog kamena. Za reguliranje otjecanja žita iz koša služi okrugla daščica s rupama — »ura« — privezana s jedne strane o koš, a s druge o čakatalo konopom. Ura ima »kazaljku«, koja se steže i otpušta i na taj način regulira otjecanje žita. Iz koša prolazi žito preko »korica«, drvenog oluka, u »okno« (rupu) gornjeg mlinskog kamena. Gornji mlinski kamen — »mlin« — obično je »samotvor« ili »cijelac«, ali mlinar tvrdi, da je bolji sastavljen od 12 dijelova, kako se pri rotiranju ne bi suviše grijao. Da ne bi pukao, okovan je željeznim obručem. Ispod gornjeg kamena, »mlina«, je donji kamen »peča«. Oba su spojena kroz okno pomoću čelične »paprice«, koja je opet usađena u drvenu »preslicu« (v. na crtežu vodenice br. 1), i preko nje vezani sa donjim dijelom vodenice, koji je ispod razine kamenog poda prostorije. Gotovo po cijeloj dužini drvene preslice usađen je čelični »senj«, a taj završava već spomenutom papricom, koja spaja oba mlinska kamena. Paprica prolazi slobodno kroz sredinu peče i vezana je uz mlin, na koji prenosi okretanje preslice, dok peča na taj način miruje. Gotovo, samljeveno brašno, pada između oboda

Crtež 6.

Mahramica

obaju mlinskih kamena u niži dio spomenute drvene ograde, koji se zove »korito«. Da bi mlin dobro mljeo, »mora biti flajba«, t. j. mora biti dobro centriran.

Drvena »preslica« probija kameni pod mlina i ulazi u donji prostor, koji je nadsvodan i sa jedne strane otvoren i kroz koji otvor voda iz košika otječe natrag u bujicu (v. crtež donjeg dijela vodeni-ce). Preslica se niže proširuje u odsječeni konus, na kome su dva »klina« (na crtežu br. 2) za stiskanje kola. Ispod konusa preslica se širi u valjkastu »trupinu« (na crtežu br. 3), u koju su usađene »kašike« ili »peraje« »kola« (na crtežu br. 4). Na dnu je čitava naprava učvršćena čeličnim »voštancem« (na crtežu br. 5) o debelu drvenu gredu zvanu »kobila« (na crtežu br. 6). Ova je preko vertikalne grede »konjica« (na crtežu br. 7) učvršćena u kamenom podu. U konji-

cu, koji je cca. triput tanji od kobile, nalazi se »češalj« (na crtežu nije označen), koji se podiže željeznom šipkom, i na taj se način diže i spušta konjic, a time regulira krupnije ili sitnije mljevenje. Kolo s kašikama pokreće mlaz vode, koji iz jaza pritječe preko drvenog »žglijeba« (na crtežu br. 8). Kad mlin ne melje, stavlja se na jaz »zastavica«, daska (zasun), koja sprečava otjecanje vode na kolo vodenice.

Ako bi u mlinu bilo mnogo ljudi sa žitom za mljevenje, bio je običajem utvrđen propis, da mlinar samelje najprije onima, koji su izdajega. Za mljevenje dobivao je mlinar »ušur«, i to na 100 kg žita 1 Krunu (za Austrije) ili 3—4 kg žita. Kako je kod opisa stupe spomenuto, obračunavanje meljave vršilo se nekad »rabošem«. (Prema podacima, koje sam zabilježila od Mare Lučić iz Zagruđe, raboš je bila drvena palica, na kojoj su jedinice bile označene rimskim I, a desetice rimskim X. Stariji Župljani tvrde, da su nepismeni ljudi prije uvijek računali rabošem, i to sigurno pred 50, a navodno čak i pred 30 godina. Drvo raboša zvalo se »bija« ili »bijica«, na kome se »vrčalo« ureze. Međutim mnogi Župljani tvrde, da je raboš služio samo za obračunavanje u bratinskoj blagajni).

Žito i brašno mjerilo se starinskim »kantarićem« na »oke«, 100 oka = 130 kg. Dalje su mjere za žito: »varićak« = 5 oka, zatim 1 »četvrt« = 12—15 kg. Varićak i četvrt su posude od drva u obliku valjka s jednim dnom. Varićakom i četvrtom mjerile su se i masline.

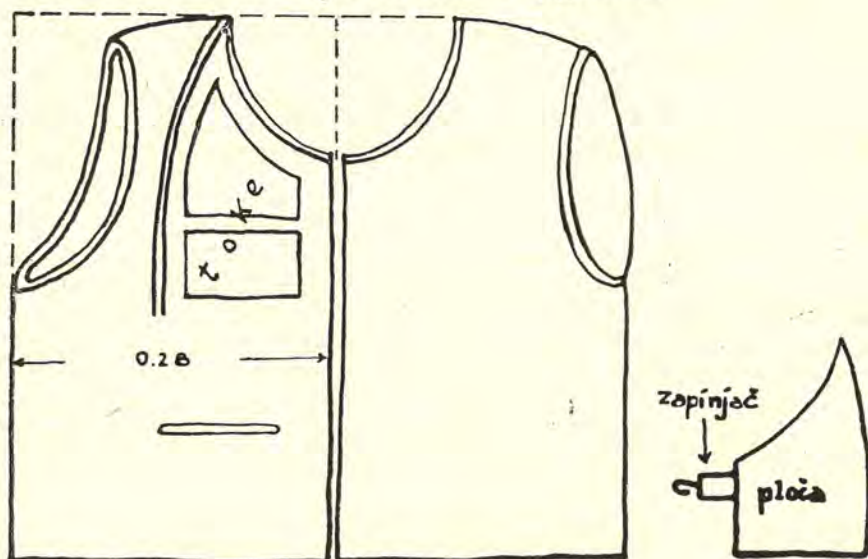
Mlinica za masline

Mlinice za masline jednaka su oblika u selima Župe kao i dalje opisana u kući Ive Dupera, samo se pokreću ručnom snagom, a ovu pokreće voda. Smještena je u šupi na prolazu između stambene i pomoćne gospodarske zgrade Ive Dupera. U mlinici se plod maslina mrvi i gnječi, da bi se kasnije tiještio u »tijesu« (v. crtež mlinice).

Jaz, koji dovodi vodu za vodenicu, ima jedan ogranak i za ovu mlinicu, koju pokreće željezno kolo na kašike, kao i ono od stupe. Osovina ovog kola spojena je čeličnom osovinom »roketa« (na crtežu br. 1), koji je učvršćen ispod stropa šupe i prenosi okretanje vanjskog kola na kolo od mlinice. U roket je usađena osovina (na crtežu br. 2). On je čelični valjak sa 12 šipaka na obodu. Ista osovina ulazi i u »potpornu gredu« (na crtežu br. 3), da bi preko horizontalno smještenog »kola« (na crtežu br. 4), kome je na rubu niz »piruna« — zubaca (na crtežu br. 5) završila u masivnoj gredi — »kobili« (na crtežu br. 6). Kobila je donjim dijelom usađena u dno kamenice čeličnim »voštancem« (na crtežu br. 7). Na taj se način pokreće cijela mlinica. Na kobilu su učvršćene čelične motke (na crtežu br. 8—11). Ove s jedne strane drže i pokreću »mlin« (kamen koritac) (na crtežu br. 12), koji je učvršćen na čeličnu motku (na crtežu br. 10), a ova prolazi kroz sredinu kobile. Čitava naprava leži u »kamenici« (na crtežu br. 13), okrugloj udubini, kojoj su nutarnje stranice kose, a dno ravno. Zidana je od tesanog kamena.

Crtež 7.

Jačerna s tokama

Masline se sipaju u kamenicu, podigne se zasun na jazu, voda pokrene mlinicu i horizontalni okretaji roketa i kola prenose na mlin, koji okrećući se oko svoje osovine i obilazeći oko osovine cijele mlince gnječi masline. Kada su masline dovoljno zgnječene prenose se, zatvorene u naročite vreće, u tijes, da se iz njih pomoću jakog tlaka i vruće vode istisne ulje. Budući da je tijes u Duperovih modernije konstrukcije, sa čeličnim »lozama« (vijcima), opisat ću starinski drveni tijes iz sela Petrače (vlasnik Frano Lale), koji se upotrebljava za vino, ali je jednak onome, koji se upotrebljava i za masline.

Tijes za vino (i masline)

Starinski »tijes« izrađen je sav iz drva. Na zemljanom podu konobe leže dvije »stope« (klade), u koje su čvrsto usadena dva »vretena« ili »loze« (okrugli stupovi sa tordiranim urezima vijka). Poprijeko stopa leže dvije »traverse« — grede, na kojima je učvršćen »pod« od otesanih debelih dasaka. U sredini pod ima udubljenje u krugu, koji odgovara dijametru koša, a od kojega jedan žlijeb vodi do ruba poda. Žlijeb se zove »nos«. Po obodu pomenutog udubljenja postave se vertikalno dužice u obliku valjka i omotaju čvrstim, debelim »libanom« (konopom). U taj valjak (koš) sipaju se zgnječene masline ili grožđe, i povrh toga dolazi drvena okrugla ploča zvana »pogača«, koja je tolika, da ulazi u koš. Na pogaču poprijeko stavljaju se dva »taka« (gredice). Poprijeko gredica dolazi »kobila«, odulja jaka

greda, koja na oba kraja s rašljama obuhvata obje loze, tako da uz lozu može slobodno da klizi. Svaka loza ima po jednog »ovna« (maticu), izdjelana od jednog komada sa tri ručice za okretanje, koji pristižu na rašlje kobile i preko njih tiješte grožđe ili masline u košu.

Veoma sličan ovome je tijes sačuvan u školskom dvorištu u Mandaljeni, koji se od prvog razlikuje bitno u tome, što ima moderan koš od letvica vezanih željeznim obručima, a ne libanom.

Kotao za pečenje rakije

Kotao ima osnovni oblik svih primitivnih kotlova i po drugim našim krajevima, pa sam pribilježila samo nazive pojedinih dijelova po kazivanju seljaka Handabake iz sela Krstaca. Na željeznoj »trepiji« (tronogu sa željeznim obručem) je »kotô« (kotao) sa dvije željezne »ručice« i poklopcem »kapićem«, koji se nastavlja u »kantulu« koja kroz običnu bačvu, napunjenu hladnom vodom, gdje se vrši kondenziranje rakijinih para, vodi u »žbanjić« (kačica za rakiju). Preostali »kom« vadi se iz kotla »grabljama« (željezne vile sa jako zavnutim kukama).

Razno poljodjelsko oruđe i naprave

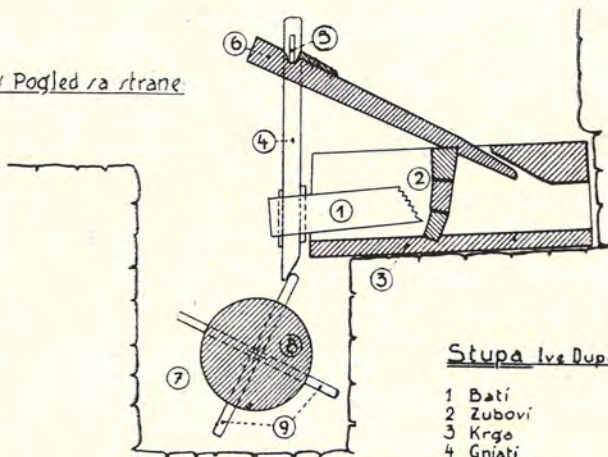
Plodne oranice i vinogradi Župe dubrovačke obrađuju se ovim ručnim oruđima: »dikelom« (vrsta motike sa dvije rašlje na oduljem dršku), trokutnom »motikom« širokog sječiva na kratkom dršku i »objetelicom« (pujuk).

Na župskim poljima natapanim vodom iz »pući« (bunar) i »guster-na« (nakapnica), a mjerenim tradicionalnom mjerom »zlaticom« = 1000–1600 m² (tri zlatice = cca. ½ ha) pojavili su se prije cca. 30 godina nove naprave zvane »trambuk«. To je ustvari panonoski deram, koji su Župljani, koji su u sjevernim krajevima služili voj-sku, preuzeli i prenijeli u Župu. Prije su iz gusterne ili puča crpli vodu »kačulićem ili brokvom«, a sada to čine trambukom, koji se sastoji iz vertikalne, u zemlju usađene grede sa rašljama na gornjem kraju, na kojima je greda njihalica »potpora« otežana na jednom kraju velikim kamenom, a na drugom tanjem kraju o konopu visi odeblji drveni prut »trambuk«, za koji je na donjem kraju konopom pričvršćena »brokva« (čabar).

Po polju se vide male »kućarice« (pudarice). Jedne su građene od kamena i s krovom od kupe na dvije vode, a druge su skalupljene od otpadaka dasaka, letava i lima u obliku dvostrešnog krova i preko sljemena otežane kamenjem.

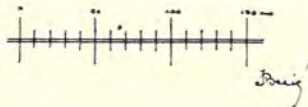
Kada dozri žito, nakon žetve mlati se i danas uglavnom starin-skim »šibalom« (mlatom), koje se sastoji od tanjeg »šibala« (ručice) i debljeg »stojana« (mlata), spojenih među sobom omčom od kože, žile ili konopa. Snopovi se mlata na »gumnima«, koja su, naročito u selu Krstacu, zbog neravnog terena uzdignuta i podzidana i imaju izgled kule. Nakon mlaćenja žene (nikad muškarcil) »vijaju« žito »rešetom«.

a/ Pogled sa strane

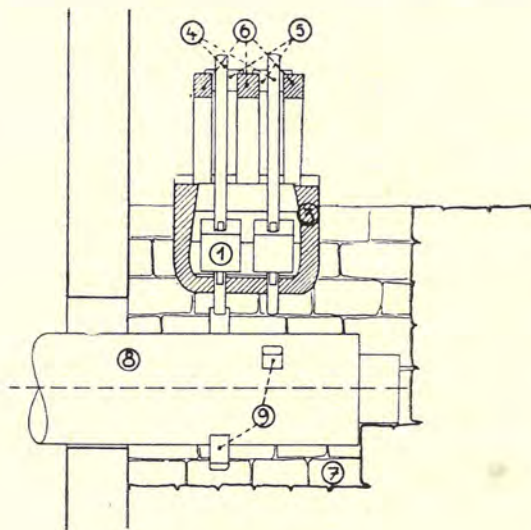

Stupa Ive Dupera - Vrelo, Župa dubrovačka

- 1 Bati
- 2 Zubovi
- 3 Krge
- 4 Gnjati
- 5 Klinovi
- 6 Grebeni
- 7 Jama
- 8 Vrsteno
- 9 Križnice

b/ Pogled s lica

Svadbени običaji

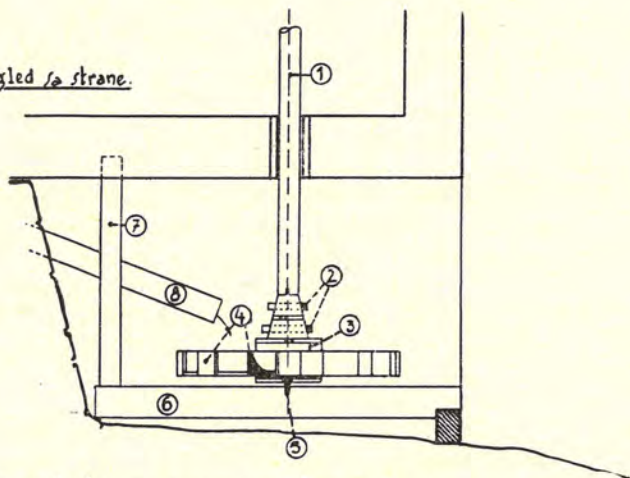
U Župi je negda bio običaj, da se djevojke udaju oko tridesete godine života, a momci da se žene između tridesete i četrdesete. Danas se momci žene uglavnom odmah po završetku vojne obaveze. Vrlo su rijetki slučajevi, da je žena mnogo starija od muža. Najčešće su istih godina ili je razlika u godinama vrlo mala.

Momak i djevojka upoznaju se na više načina, ali najčešće u kolu. Kad jedan mladić stalno igra u kolu pored iste djevojke, znak je, da misli na ženidbu s njom. Kada otac djevojčin to opazi, tada je mladić dužan da pođe ocu djevojčinu na ugovor.

»Ugovor« ili »prostiti djevojku« (ovako samo u Brgatu Gornjem) biva najčešće u nedjelju (u Brgatu G. i u četvrtak). Na »ugovor« ili »prostiti djevojku« ide mladić s ocem ili s »prvim rođakom«, po mogućnosti starijim čovjekom. Ako ide s mladićem rođak, zovu ga »stari svat«, a tu funkciju vrši i na dan pira. U selu se obično znade, da će djevojci doći na ugovor. Na ugovor se ide ili prije podne, i tada kuća djevojčina sprema ručak, ili uveče, i u tom slučaju djevojčina kuća sprema večeru. Kada mladić polazi od kuće na ugovor, njegovi ukućani pale mužare, »da ne idu mučke«. Kada stignu djevojačkoj kući, pozdrave ukućane sa »dobar večer, jeste li se nama nadali«, na što kuće domaćin odgovara: »jesmo dobrim vazda«. Za vrijeme objeda (večere), osim mladića i starog svata, prisutni su svi djevojčini ukućani, a djevojka je dužna da ih dvori. Pokoji put stari svat započinje razgovor o stvari odmah po dolasku u kuću, ali najčešće za vrijeme, pa i iza obroka. Razgovara se o svemu i svačemu, a onda stari svat zapita: »Prijatelju, znate vi zašto smo došli«, a domaćin odgovara »znamo«. Stari svat nastavlja: »Dosad nijesmo bili prijatelji, a odsad ćemo biti radi (ime mladića i djevojke, ako je rođak) naše djece (ako su očevi)«. Ili, ako je u prošnji otac »Oće moj sin uzeti vašu ćer, jeste li zadovoljni?«. Domaćin odgovara »jesmo«. St. sv.: »E, vi ste zadovoljni, a gdje je nevjesta, što ona govori?«. Tada pozovu djevojku. Oba oca, odn. zastupnici pitaju je za pristanak, na što ona odgovara »Ako ste vi zadovoljni, i ja sam«. Sada otac mladićev ili st. svat »prstenuje djevojku«. Pruži joj prsten preko stola, koji ona primi. Od toga časa je djevojka »zaručena«. Ukućani zatim pale kubure, da obavijeste selo, da je »prošla riječ«. Odsada su mladić i djevojka »vjerenici«. Sada djevojka »regalava« vjerenika i njegova pratioca. Vjereniku daruje »mjehir od prasca oburlan crvenim kordunom« (duvankesa), koju on nosi i na dan pira. Daruje mu još čarape, košulju ili šitkovi ubrus ili podveze, a tako i pratiocu. Pratilac mladićev i domaćin zatim ugovaraju o ovom: »kad će se staviti zlato« (kada će vjerenik vjerenicu darovati uobičajenim zlatnim nakitom), zatim o roku pira, o broju svatova i na koncu o tome, koga sve od mladoženjinih djevojka mora darovati. O pričji

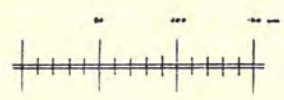

a/ Pogled sa strane.

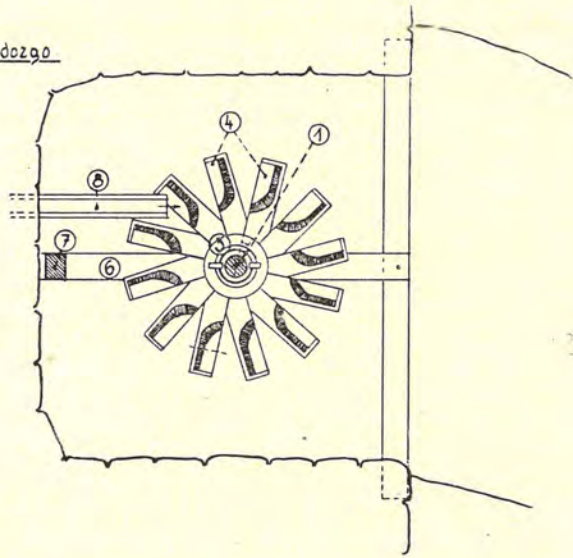
Kolo vodenice Ive Dupera, Vrelo-Župa dubrovačka

- 1 preslica
- 2 klini
- 3 trupina
- 4 Kašike ili peraje
- 5 voštanac
- 6 Kobilica
- 7 konjic
- 8 izgljeb

Št. B. 1911

b/ Pogled odozgo

se prije nije nikad ugovaralo, jer je svaka nevjesta prema prilikama u kući nosila sa sobom skrinju napunjenu sa 10—12 »promjena« odjeće i posteljine.

Prema prilikama u kućama vjerenika, od ugovora do svadbe može proći nekoliko tjedana, pa i mjeseci. U tom razdoblju, a prema ugovoru »đuvegljia« »stavlja zlato«, t. j. daruje nejestu nakitom prema običaju ovim: privjeskom za kolarin u obliku križa ili srca od zlata i filigrana, mačićem i iglicom za mahramicu. Osam dana nakon ugovora, a pošto je stavljeno zlato, nosi djevojka »čas(t)« đuvegljinoj kući, u pratnji oca ili brata. Đuvegljina kuća priredi im objed, nakon kojega nevjesta regalava ukućane, i to: »sekru« — košulju u »pećici« (nesašivenu), ubručić šitkovi i bijele vunene bječve. »Sekrvi«: — »veli ubručić«, a ova njoj uzvraća đaketicom ili kotulom u pećici. »Djeverima« — ubručić i bječve, zaovi ubrusac od svile, a ova uzvraća ogrnjačem u pećici. Pored ovih darova donijela bi buduća nevjesta u košiću šećera, kave, pandišpanja, u novije vrijeme i tortu, a đuvegljini muški ukućani darovali bi nejestu novcem (u austr. doba sa 5—10 fijorina).

Nakon ove posjete nevjesta je dužna da u pratnji mladoženje obiđe sav njegov rod i da ih prema ugovoru daruje.

Za vrijeme »denuncija« (oziva u crkvi) izbjegavali su vjerenici dolazak u crkvu.

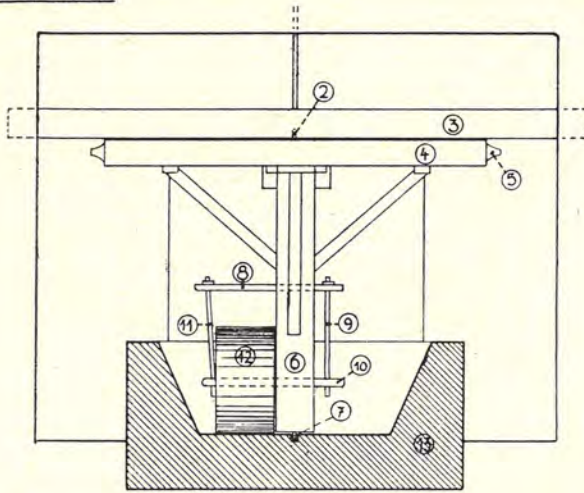
Poziv na pir

Na pir se pozivalo osam dana prije svadbe. »Avizavao« (pozivao!) je u svatove ponajčešće »buklijaš«, obično brat nejestin odn. đuvegljin ili otac. Ako je na pir pozivao buklijaš nejestin i buklijaš đuvegljin, obojica su tu funkciju imali i na piru. Pozivala se rodbina i prijatelji. Kad bi pozivali na pir, buklijaši su bili svečano odjeveni i nosili su kubure. Obično se pozivalo na pir ovako: ako je pozivao otac: »ženi mi se sin i doć' ćete mi na to vese(l)je« (ili »na pir«), a pozvani bi odgovorio: »pa bilo sretno« ili »dobro, drago mi je«. Ako nejestine tetke imadu kćeri, onda bi pozivač odmah s njima ugovarao, da one dođu nositi u košićima prćiju (tako u novije vrijeme, a u starije su nosili prćiju muškarci u »skrinji«). Đuvegljin buklijaš dolazio bi, pošto je sve pozvao na pir, na objed nejesti, a ona bi ga tada okitila svilenim podvezama i šitkovim ubručićem. Nejestin buklijaš išao je, međutim, na objed đuveglji.

Četvrtak uoči pira

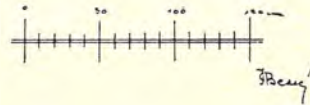
Toga dana pošla bi nevjesta u kuću mladoženjinu i načinila postelju za njih oboje, i ta se nije dirala do dana svadbe. U novije vrijeme na taj dan nosile su nejestine rodice prćiju u kuću mladoženje, i to u košićima pletenim od »venge« (vrbe), no u starije vrijeme nosila se prćija u skrinji na sam dan pira, t. j. u nedjelju. Tako je odmah po dolasku iza crkvenog vjenčanja nejestina rodbina morala »nalagat«

a/ Pogled sa strane:

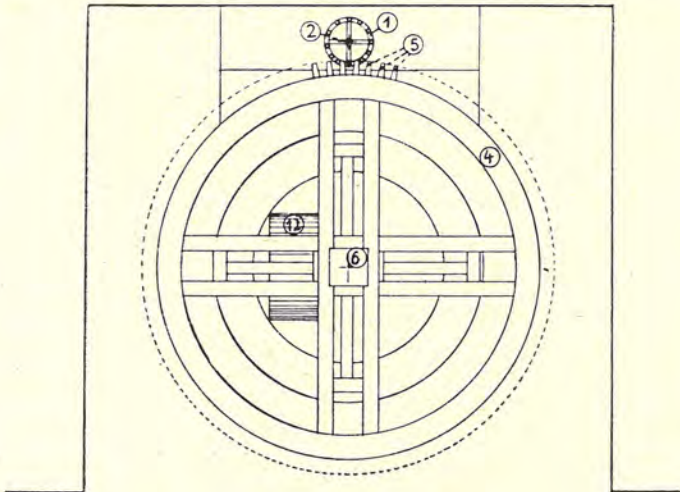

Mlinica za masline Ive Dupera - Vrelo, župa dubrovačka

- 1 roket
- 2 osovina
- 3 potporna greda
- 4 kolo
- 5 piruni
- 6 kobila
- 7 voštanac
- 8-11 motke
- 12 mlin
- 13 kamanica

b/ Pogled odozgo

(složiti) »skrinju«. Najmila bi se po četiri »skrinjonoše«, obično rodaci, prijatelji i susjedi. Čim bi se skrinja otvorila, da se »nalaže«, darovali bi kumovi nevjestu i đuvegliju, a zatim su ih darovali i svi ostali. Kad je skrinja bila složena, sjeo bi »nevjestin prvijenac« (svat) na skrinju i tražio đuvegliju, da mu plati, što se odnosi skrinja. Čim je đuveglija platio prvijencu, jedan od svatova sjedne brzo na skrinju i okrećući se po skrinji sa »žmulom« (čašom) u ruci govori: »Ajd s prvom (drugom, trećom)«, udari zatim žmulom o skrinju, da se razbije, a ako se to ne dogodi, onda mu se rugaju. Skrinjonoše odlaze sada sa skrinjom — to je »otpraćaj« —, uz pucanje kubura i »maškula« (mužara), a pucnjavom ih dočekaju i u mladoženjinoj kući — to je »pričekaj«. U Martekinijevoj mapi prikazana su dva skrinjonoše, koji na obramici nose skrinju, a prema podacima na terenu spominju se uvijek četiri skrinjonoše.

Subota uoči pira

Taj dan bi zimi od jedan sat po ručku, a ljeti od četiri sata pa sve do mraka, skupljala nevjesta »regale« (darove) od svojih prijateljica. Svaka od njih došla bi joj u kuću, predala joj dar (u novije vrijeme, pored kakva servisa, još i tortu, pandišpanj i sl), a nevjesta bi im priredila »čast«, častila bi ih. Nvjesta je dužna da sama vrati regale svojim prijateljicama, a regale bi njezine rodbine vraćala njezina kuća. Ako je otac đuveglijin imao samo sinove, primao bi na taj dan i đuveglija darove od rodbine i prijatelja.

Pir

Pir se vrši obično u nedjelju, na blagdan ili, ako pira nema, nego je samo vjenčanje (u adventu ili korizmi), u ponedjeljak ili četvrtak. Ako je vjenčanje bilo u adventu, izvršio bi se samo crkveni obred, a nevjestu bi »preveli« svečano po Božiću, kad se smjelo pirovati. Ako je nevjesta noseća, onda se ne bi pirovalo, nego je iza crkvenog obreda samo večera ili čak samo »tratamenat« (čašćenje). Ako se ženi mladi udovac s djevojkom ili mladić s udovicom, pirouje se, ali ako se ženi stariji udovac, onda sve prođe »mučki« (bez svečanosti).

Na dan pira došla bi u kuću nevjestina prva »meštrinja« (švelja), koja je fatigavala« (izradila) nevjestinu opremu, ili »babica« (prva roditelja nevjestina), koja je oblači za pir. Zatim bi došao »domaćin od sopre«, obično brat »kunjado«, pašenog ili prvi rođak, zajedno s »kogom« (kuharicom), da pripravi sve za pirnu gozbu. Iza njih bi došao njezin »kum prvi«, a zatim svi ostali njezini svatovi, zvani »pirnici«. U starije vrijeme odvojeno su išli u crkvu »svatovi« đuveglijini, a odvojeno »pirnici« nevjestini. Župljani tvrde, da je skupljanje i svatova i pirnika u kući nevjestine tek najnoviji običaj.

Po mladoženju dolazi u novije vrijeme najprije »kum drugi« (mladoženjin), a onda svi ostali svatovi te zajedno kreću kući nevjestinoj, gdje su se već skupili njezini pirnici. Nvjestina kuća im priredi »ru-

čak« (doručak). Kada mladoženjini svatovi dođu pred kuću nevjestinu, dočeka ih na vratima domaćin od sopre, nevjesta i njezini pirnici, svi zajedno ulaze u kuću, i to u parovima, predvođeni domaćinom od sopre, koji u ruci drži »botiju« (flašu) s vinom okićenu jabukom, obilaze tri puta oko »trpeze«, i to uvijek u smjeru »kako sunce ide«, a nikad obrnutim smjerom. Pritom se pjeva ova pjesma, koju započne domaćin od sopre:

Dom. od s. : Prvom u čas dobri ako Bog da«

Svi : »Svi su časi dobri časi, a ovi su ponajbo(l)ji«

D. od s.: »Druga ljubav duga«

Svi : »Svi su . . . . .«

D. od s.: »Treća dobra sreća«

Svi : »Svi su . . . . .«

Iza toga sjednu oko trpeze i »ručaju« (doručkiju), a nevjesta regalava svatovima po jedan ubručić sa bijelim »garofalom« (klinčićem) i grančicom »sparoge«, kojim se svatovi okite. Svatovi pritom pjevaju:

»Naša neve prela, tkala,
sve svatove darovala
i sebi je ostavila
punu skrinju do pokriva«

Iza ručka polaze svatovi u crkvu, i to ovim redom: dva buklijaša, jedan s »mječićem« (mješinica) vina, a drugi s »ploskom«, u koju se nalijeva vino iz mječića, da bi svatovi mogli putem da piju. Iza njih ide nevjesta sa dva »devera« (po povratku iz crkve ide sa mladoženjom), đuveglija s kumom, zatim ostali svatovi. Negda su išli u redu jedan iza drugoga, kako je to prikazano i na oba akvarela u mapi Martekini. Onda se išlo ovim redom: buklijaš, barjaktar, prvijenac, đuveglija, nevjesta, kum prvi, kum drugi, stari svat, i to ako je manji broj uzvanika, a ako je svadba svečana, onda je na čelu buklijaš, zatim »buljumbaša«, barjaktar, »jamak«, prvijenac, kum, stari svat, đuveglija, prvi dever, nevjesta, drugi svat i na kraju »stari svat od ostave«. Kako se vidi, s vremenom su se mijenjali ne samo svatovski časnici, nego i njihov broj, pa i redosljed povorke.

Nakon crkvenog obreda dogovore se svatovi pred crkvom, hoće li pirovati »svatski« ili »bratski«. Ako se pira svatski, onda se nevjestinoj kući vraćaju nevjestini pirnici, a iza njih đuveglijini svatovi, i za vrijeme pira kod nevjeste pirnici su dužni da svatove dvore. Ako se, međutim, pira bratski, vraćaju se i svatovi i pirnici zajedno i na piru kod nevjestine kuće su ravnopravni.

Kad svatovi krenu od crkve kući, nevjestin »domaćin od sopre« odredi, da se pjeva putem: »Oj veseli se ti pirova majko.

veselje ti u čas dobro bilo,
evo tebi kite i svatova«

Putem se pjevaju također i »putničke pjesme, kao na pr.:

»prva riječ: pomози nam Bože;
druga: hoću (hoće) ako Bog da;
treća: amen, Bože, da ti tako bilo«.

ili : »Oj Bože, pomози nam.
Hoće ako Bog da.
Vesel'te se vi mladi mladijenci,
Vesel'te se dva vjenčana kuma,
Veseli se sopri domačine«.

Ova posljednja pjesma pjeva se i sjedeći oko sopre, a i nakon trokratnog obilaženja oko sopre, kako u kući nevjeste, tako i u kući duveglije.

Vraćajući se kući svatovi moraju odabrati drugi put, a ne onaj, kojim su pošli u crkvu. Ako se slučajno dogodi, da se vrate istim putem, treba odmah u vijenac nevjestin uplesti »smrdljivu rutu«, da joj ne naškode »čini«.

Kad svatovi stignu kući nevjestinoj, priredi im se najprije »tratamenat« (čšačenje). Domaćin od sopre iznese pred svatove liker, pandišpanju i tortu. Dok se svatovi časte, ulazi nevjestina majka s »gvan-tijerom« (poslužavnikom) u ruci i sakuplja od svih muških svatova (i muške djece) darove za nevjestu u novcu. Prije posljednjeg rata kumovi bi darivali po 100 i više dinara, odrasli svatovi po 50, a dječaci po 10 dinara.

Iza toga slijedi objed. »Stari svat« raspoređi, kako će tko sjediti za »trpezom«, i to: na čelu stola »domaćin od sopre«, njemu nasuprot, na začelju, »kutnji domaćin«, u sredini stola »mladijenci« između kumova, koji im stavljaju i hranu na tanjir, a zatim ostali svatovi po starosti i ugledu. Dok čekaju meso, svatovi pjevaju:

»Ovo meso pečeno
pričekajmo veselo
jedimo ga do kosti
da nam Bog oprostí«

pripjev: »I vino, i čelo
sve nam zdravo veselo«.

Za ručkom se »govori napitka« (zdravica), koja je obično dulja no ova, zapisana po kazivanju Lukarda (Luke) Žeravice iz Martinovića, koga su dući niz godina pozivali u svatove kao vještaka za napitku.

N a p i t k a

»E mili drugovi, evo nas je ovaj skladni i pošteni domaćin zvao, a mi se k njemu potežismo, evo za sopru posadismo, rujna vina napismo, blaga blagovasmo što je Gospodin i Bog udijelio, a domaćin pripravio, nama nije sakraćeno. Da bi mu Gospodin i Bog udijelio svega

dovoje a bez nevoje: kruha, vina, a u kući ljubavi i mira, mlijeka, meda, masla, srebra, zlata, sve od Boga poslata, nebesku rosu, zemaljski plod. Da bi on lako sam sebe hranio i mile prijateje za sopru posadio, siromahu na vrata iznosio. Kad bi im siromah dohodio zlovoljan, da bi othodio dobrovoljan, ruka punijeh, a srca vesela.

A dobra domaćina a dobre domaćice, dobro ti mi udijeliše. Udijelio njima jaki Gospodin i Bog sa sve bande i četiri strane. S neba im Bog i sveti davali, okle se ne bi ni oni nadali. Pa da bi mu Gospodin i Bog udijelio hair i beričet u njegovom (!) kući, u njegovom deci, u njegovom česi, u njegovom sreći. Šreća im pjevala a česa mu napredovala i uza nj se uvijek držala kao što se drži brštan drvja, a pijesak mora, a čelica cvijeta pramaljetnoğa, a anđeli raja.

Pa što ću vam ovoliko dajiti, nego ću vam prvu napiti:

U ime Boga i slave božje, da bi nas slava božja pomogla: na putu putnike, na moru mrnare, na polju težake, na brdu čobane i svakog brata kršćanina, koji u crkvu hodi i Bogu se moli po svom zakonu. (»Amin!« odgovaraju prisutni).

A ovo ću vam drugu napiti, ovu drugu za ljubav duđu. Da bi se ovom (!) kući uvijek nahodio pošten čovjek, poštena žena, koje bi drugom svijetu svjet i nauk davali, pa da bi kršćavali, sinove ženili, čeri udavali i svako lijepo dobro djelo radili.

A ovo ću vam treću napiti: U ime Boga i svetoga Trojstva da bi nas Bog i sveto Trojstvo uzdržalo u miru božjemu i u sramu ljudskom. (»Amin!« odgovaraju svi prisutni).

A ovo ću vam četvrtu napiti: U ime onije' tužnije' i nevojnije', koji su u tuzi i nevoji, da bi im Gospodin i Bog udijelio svakoga dobra, najprvo tuđe izbavio, pa da bi se konja najahali, blaga nablađovali, mile družine naradovali i nauživali svakog dara božjega. (»Amin!« odgovaraju prisutni).

A ovo ću petu u ime sopre i obraza. Sopra nam svijetla, a družina vesela i poštena, a u zadržavlje brata domaćina, pa da bi ovi naš domaćin išo u svoje rodbine, đe god dohodio, mjesto nahodio, a nada sve pred svetom stolnom crkvom, đe dosta prijatelja sjedi. I tu mjesto našo, da mu se njegovi prijatelji raduju.

A sad, mili domaćine, radujem ti se ovom današnjom svadbi, da Bog da, brate domaćine, ova tvoja ćerka nevjesta, što ti odlazi od ovega doma, da Bog da, da ovemu se domu ništa ne poznalo, a u oni dom, đe dolazi, da bude puno korisna, radljiva i marljiva, da se budu s njome dičiti i prijateje stare častiti, a nove k sebi pridavati, sve što bude za diku i čast kući i svomu rodu. (Amin ako Bog da! odgovaraju prisutni).«

Iza napitke pjeva se opet pjesma: »Svi su časi dobri časi . . .«

Iza završenoga ručka ulazi u sobu »koga« (kuharica) noseći na pladnju okićenu glavu kokota uz riječi: »Evo ovoga maloga s duđa puta, siromah je go i bos, žedan i gladan i t. d.« Na te riječi daruju je svatovi, i to najprije kum, pa svi ostali. Prije posljednjeg rata darovalo se kogi i po sto dinara, tako da je znala sakupiti do 1000 dinara.

Prije nego što svatovi krenu kući đuvegljinoj, mladijenci dobivaju blagoslov od roditelja nevjestinih. Kleknuli bi na »kušin« (jastuk) i njezin otac bi ih zapitao: »Što ištete, mladi mladijenci«, na što bi oni odgovorili: »Ištemo od Boga blagoslov, a od vas molitvu« ili »Ištemo u vas i u Boga blagoslov i da prostite, ako smo vas što uvrijedili«. Za to vrijeme drže četiri pirnika nad mladencima okrugao kruh, i kako bi otac blagoslivajući ih izrekao koju želju, oni bi odgovarali »Amen da bog da«, a pirnici bi ih udarili kruhom po glavi. Svatovi pritom pjevaju: »Dobra kmetice dobro ti se reče . . .« za nevjestu, odn. »Dobri čovječe, dobro ti se reče . . .« za đuvegliju, uz pripjev »Svi su časi . . .«, da na koncu dodaju, kad blagoslov završi, »sve u dobre čase, a u pune čaše«. Mladijenci se tada poljube sa nevjestinim roditeljima i svatovi krenu kući đuveglije. Pirnici ih danas prate sve do đuvegljiine kuće, a nekada bi ih dopratili samo do polovice puta, pa se onda vratili i nastavili pirovanje u kući nevjeste. Kad svatovi idu đuvegljinoj kući, putem pjevaju:

»Ela(j), kud goj mi, svud' je sreća pred nami
I vino, i čelo, sve nam zdravo, veselo«.

Prolazeći pored kuća prijatelja, dočekuju ih ovi sa »zdravicom« — vinom ili kavom —, a kumovi im vraćaju dar u novcu. Između dva rata davalo se po 200—300 dinara.

Kad svatovi dođu pred kuću đuvegljinu, dočeka ih na vratima »sekrva« sa svijećom, solju i šećerom u ruci. Nevjesta klekne na kućni prag, »majka« (svekrva) triput »pasa« (obiđe) svijećom oko njezine glave. (Ova se svijeća blagoslovi kasnije kod krštenja prvorođenčeta). Zatim joj daje u »ožičici« (žličici) malo šećera uz riječi: »Dobro došla, neve naša, što ti bude gorko, da ti bude slatko«. Nevjesta okusi šećer, a svekrva baci žlicu preko njezine glave. Sada đuvegljin otac stupi pred svatove sa »botijom« (flašom) vina i ponudi sve svatove, i dok piju, pjevaju »Svi su časi . . .«. Svatovi zatim ulaze u kuću i kao i kod nevjeste, predvođeni mladoženjinim »domaćinom od sopre«, istim redom i uz iste pjesme obilaze triput oko trpeze, zatim slijedi tratamenat kao i u kući nevjeste. Pritom svatovi pjevaju ovu »napitnicu«:

»Uz trpezu, niz trpezu soko prolijeće
i naviješta starom svatu dobre sijede«

(kazivala Marija Asanović iz Brgata Gor.
nastavak ne zna)

Nevjesta sada poređa košice sa prćijom na svom krevetu, da pokaže svatovima prćiju. Zatim regalava đuvegljiine svatove uz njihovu pjesmu, »Naša neve prela, tkala . . .«. Svaki svat, kad primi dar, zahvali riječima: »Hvala nevjesta«. Iza toga slijedi večera, i svi ostali običaji kao i na piru u kući nevjestinoj, te nakon darivanja »koge«, blagoslova od strane đuvegljinih roditelja, napitke, pjesme i veselja, svi se razilaze svojoj kući.

Svatovi su nekada trajali 3—8 dana. Sutradan bi se razili svojim kućama, ali je nevjesta po jednoj djevojčici poslala kumovima na dar tortu, i zato bi djevojčica dobila na dar 100—200 dinara. Kumovi bi o podne došli na ručak mladijencima. Međutim, stariji je običaj, da je nevjesta na prvi dan pira sama pošla iz kuće mladoženjine i kumovima ponijela tortu, te se opet povratila za trpezu. Na drugi dan pira bio je i običaj, da nevjesta ustane rano ujutro i svatovima polijeva vodom ruke pri umivanju, a oni bi je darovali novcem.

Iako su svadbeni običaji za ostale dane pirovanja bili sigurno obilni, Župljani su do danas pozaboravljali te običaje.

Ići u prvine

Osam dana nakon pira nevjesta po prvi put sa svojim mužem posjećuje roditeljski dom i nosi roditeljima »čast« (tortu, šećer, kavu, pandišpanj i dr.), a roditelji mladijencima prirede objed.

Pogreb

Kad neko od ukućana umre, za sve vrijeme, dok »mrtac« leži u kući, treba učiniti ovo: ukloniti sve cvijeće iz kuće, zatvoriti sva vrata i prozore, jedino bi se, radi prozračivanja, odškrinuo prozor sobe u kojoj je ležao mrtvac. Vatra se na ognjištu ne užije, nego ukućanima rodbina i svojta donosi gotov objed. U Platu svojta donosi vatru u kuću, gdje je mrtvac i sprema obroke. Za sve vrijeme žalosti od 8 dana, t. j. dok se kaže misa za pokojnika, ukućani ne izlaze van niti otvaraju prozore ni vrata.

Božićni običaji

Na Badnji dan trebalo je očistiti i nahraniti svu »živinu«, da i ona osjeti da je blagdan. Domaćica bi taj dan spremala posebni kolač zvan »luk«, koji bi okitila ruzmarinom, lovorikom, maslinom i stavila ga kasnije na stol, a do njega jabuku u kojoj je bilo zabodeno 12 komada novca. Okitila bi i ostale kućne prostorije grančicama masline i ruzmarina. Uveče, kad je pao prvi mrak, unosio je domaćin »badnjik« — panj od masline ili duba. Ulazeći pozdravio je ukućane »dobro veče«, a oni su mu odgovorili: »Dao ti Bog dobro!«. Dalje bi on zapitao: »Jeste li mi se nadali«, na što bi ukućani odgovorili: »Jesmo«. Sada bi domaćin stavio badnjik na »popret« od komina, užegao na njem svjećicu, koju je kasnije stavio u »luk«, prelomio nad badnjikom pogaču kruha, »dao« malo od njeg badnjiku, zatim bi badnjik polio vinom na tri mjesta, na kojima bi ga prethodno okitio ruzmarinom, lovorom i maslinom, uz riječ: »Da nam Bog da, da nam rodi vinova lozica, šenica bjelica i muška dečica«, a zatim bi pšenicom posuo badnjak na istim mjestima, na kojima ga je i polio. Nakon toga »napio« (nazdravio) je svim odraslim ukućanima iz »botije« (ćuture) iz koje je polijevao badnjak, uz riječi: »Zdrav si (Frano, Ive i t. d.)«, i

to sve po redu i starosti, a majka bi napila djeci. Iza toga bi se pomolili Bogu uz zapaljenu svijeću, što je stajala zatakuta na luku (luk se čuvao sve do »kolenda« — Nove godine — kad bi ga pojeli). Nakon toga bi večerali. Badnja večera se sastojala od bakalara, zelenja, kojega je već bilo u kući i »prikaje« (uštipaka). Nakon večere otac je iz »čašćelice« (posudice) uzeo »mjendula« (badema) i bacao ih naokolo, a djeca ih kupila i čistila se. Badnjik je pomalo gorio u sve božićne dane, a jedan komad se sačuvao i zapalio na Tri Kralja.

(Od badnjika uzela bi majka po tri »bokuna« (komada), da njima liječi djecu. Kad bi dijete bilo bolesno, ili ako bi ga uhvatio »strah«, majka bi stavila bokune badnjika u žar, da se usiju, zatim bi ih užarene bacila u čašu vina i ostavila tri noći na prozoru, a zatim vino dala bolesnom djetetu da popije, kako bi ozdravilo ili »da ga prođe strah«.)

Na Božić ujutro domaćica je tamjanom okadila sve prostorije kuće, izmolivši pritom Vjerovanje.

Stara godina (kolende)

Na Staru godinu uveče išla je mladež »kolendati«. Kolendali su momci i djevojke, petorica ili šestorica u grupi, obišli bi cijelo selo i vraćali se na mjesto polaska. Jedan iz grupe nosio je torbicu za skupljanje darova, koje su ili odmah razdijelili, ili bi spremili zajedničku večeru, a preostalo međusobno podijelili. Došavši pred kuću zapjevali bi:

»Ovdje Bog i dobar večer,
Došlo je vrijeme više od lani, (ili: Je li došlo
vrijeme od lani)

Da vas dodjem(o) kolendati
Mi smo došli izdaleka,
Iz Mostara u karoci od gospara
Prevezli se podno žala,
Sve smo tiho uz kraj došli
I obili 'nože gore
Dok smo našli skladne dvore
Pred dvorom vam bor zeleni
A na njemu orle sjedi
I ostale sve tičice
Napunjaju sve gran(č)ice.
Kada orle krilom krene,
Zlatne rese otpadale,
Vi pošljite slugе vaše,
Da pokupu zlatne rese
Da odnesu u zlatara
U zlatara hitra meštra

Da sakuje dijomanat
 Da daruje vas gospodje.
 Nemojte se prepadati
 Ni funjestre otvarati, (?)
 Er nas nema šesterica,
 Svi smo skladni ka i Danica,
 Mi vas vele ne pitamo
 Er bisage ne nosimo,
 Malo suha voća
 Da grizemo do ponoća.
 Postavite tovjelicu,
 Dokučite kobasicu,
 I nožicu od kozlića,
 Što j' ostala od Božića.
 Nemojte se vele trudit
 Pa se paka na nas tužit,
 Vi pošljite Ane vaše
 Dolje u dno sale (?),
 Da užeže lukjernare
 I ostale svijeće male,
 Da mi malo probalamo.
 Tu vam vele truda nema
 Može steći vjerenika,
 A s ovega Mlada Ljeta
 Da vam Bog da mlada zeta.
 Kolendare moj veselo
 Koj ste mirno dan proveli
 A sadera naš gosparu
 Komodom nam vrat' otvori, (ili: S komodom
 nam vrata otvori)

Ako nam ih neš otvorit
 Sami ćemo vam ih zlomit.«

(kazivala Mare Lučić, st. 90 g.,
 iz sela Zagruđe)

Kad otpjevaju pjesmu, otvore se kućna vrata, ukućani ih daruju, a oni nastave put do druge kuće, gdje se sve ponavlja. Ako je u kući »korot« (žalost), ne kolendaju. Međutim, ako ne znaju za korot i dođu do kuće, domaćin ih daruje, i oni bez pjesme odlaze dalje.

Po kazivanju Frana Lale iz Petrače zapisana je dalje navedena pjesma za kolendu:

»Dobar večer, domaćine (prvi pripjev: Kolendo,
 kolendo)

I u kući domaćice, (dugi pripjev: Veselo,
 veselo)

Došli smo vas kolendati,
 Vašem dvoru hvale dati.
 Mi vam vele ne ištemo,

Nego malo suha voća
Da grizemo do ponoća
I kupicu rozulina
Da rečemo Viva, Viva«

Ako je u kući djevojka, pjevaju:

»U kući vam pavun ptica
Lijepa (ime) golubica
Sad nas ovde ne morite,
Neg' nam vrata otvorite.
Na dvoru je čiča zima,
Vaša deca živa bila,
Ako ne ćete otvoriti,
Mi ćemo ih razlomiti«

Kad svrše pjesmu, lupaju na vrata, i tek tada domaćin otvori vrata i daruje ih.

K a r n e v a l

U vrijeme karnevala »družina« bi »sputila« (svezala) karnevala (nom. »karnevo«) na magarca ili ga jedan od družine nosio na leđima. Svi članovi družine jahali su pritom na magarcima. Jedan od družine zvan »vodič« »oporezovao« bi svakog člana sa 20 solda, da može kupiti družini piće na mjestima, gdje bi se ustavljali. Obišli bi cijelo selo ili i nekoliko sela, a onda se vraćali na mjesto polaska. Tu bi upriličili »sud« karnevalu. Jedan član družine bio je odjeven u ženske haljine i kao »žena karnevala« neprestano naricao. »Sudija« je pročitao osudu karnevalu, a pošto ga je »pravnik« branio od optužbe, pročitala se prije izvršenja osude karnevalova »oporuka«. Karnevo je svake godine imao neko drugo smiješno ime, kao Čepijuskalo po nekom brbljavcu. Karnevalova oporuka sadržavala je uvijek satiričnu kroniku mjesnih događaja u protekloj godini. Nakon pročitane oporuke karnevala bi »ubili« iz puške ili bi ga spalili, a mladež bi nakon toga zametnula »kolo poskočicu« uz »lijericu«, a u novije vrijeme bi zaplesala mazurku.

Résumé

COMPTE RENDU DES RECHERCHES ETHNOGRAPHIQUES SUR LE TERRITOIRE DE ŽUPA DE DUBROVNIK

Les recherches ethnographiques sur le territoire de Župa de Dubrovnik n'avaient pas pour but un matériel ethnographique déterminé. On recueillait des données sur les matières diverses en tenant compte de leur état sur le terrain, de ce qui en est conservé dans la mémoire des vieilles gens, ainsi que du nombre existant des objets typiques.

Tous les renseignements touchant les anciens costumes, qui ne se portent plus et qui sont conservés en peu d'exemplaires, ont été consciencieusement notés. Fait curieux: le nombre des costumes féminins conservés est inférieur au nombre des costumes masculins. L'ancien costume féminin est typiquement méditerranéen. Aujourd'hui, par la taille et le matériel, il rappelle de plus en plus le costume conventionnel civil.

Quant au costume masculin, disparu de l'usage, il est conservé en une trentaine d'exemplaires, grâce à ce fait qu'il était, récemment encore, porté dans des occasions solennelles. Comme dans la région voisine de Konavli, il révèle un caractère oriental sans pourtant offrir, comme le costume féminin, un type transitoire vers le costume civil. La documentation sur les costumes qu'on a recueillie a été vérifiée sur les costumes de cette région exposés dans le Musée ethnographique de Dubrovnik et sur l'album Martecchini d'aquarelles documentaires, conservé aux Archives de Dubrovnik.

On a noté en outre tous les mots désignant toutes les parties des fouleries de drap, concentrées le long des ravines karstiques, de Zavrelje à Mlini. On a décrit le procédé de foulage des diverses espèces du drap, la manière de marquage des tissus ainsi que les rapports entre le propriétaire des draps et les fouteurs. Ordinairement, dans le voisinage des fouleries sont placés les moulins à eau, les fouteurs étant en même temps les meuniers. La carence d'eau courante, dans certains mois de l'année, a déterminé, ici comme dans presque toutes les régions karstiques, l'existence d'un type spécial de moulin à eau avec la roue tournant autour d'un essieu vertical de manière à utiliser au maximum la faible force motrice de l'eau. On a recueilli aussi des données sur quelques autres objets: sur des moulins à écraser des olives (»mlinice« — des huileries), sur l'ancien pressoir en bois ainsi que sur certains autres ustensiles et outils agraires.

On a recueilli ensuite des données sur les pittoresques rites nuptiaux de cette région, ceux de la veille du jour de noces et ceux du jour même de la célébration du mariage (»pir«). On a noté spécialement des dialogues échangés dans les diverses phases de ces fêtes, les anciennes chansons, chantées partiellement aujourd'hui encore le jour de noces, et le texte du toast traditionnel (»napiatak«).

On a recueilli enfin quelques renseignements sur les rites funèbres, sur les coutumes liées au changement des saisons, aux fêtes (surtout aux fêtes de Noël), sur l'antique coutume de »kolende«, pratiquée la veille du Jour de l'An avec le chant des chansons traditionnelles chantées par la jeunesse et sur certaines coutumes carnavalesques.